

Nota: R. Salomon, Lyranus, Vatablus, Pagninus vertunt: *Non invenisti eos, scilicet quasi perfessores et latrones, ut jure posses eos occidere. Verum hebraice est למה לא מצאתם id est non invenisti eos, in prima persona, non in secunda.*

Secundo, pro in omnibus, quod hebraice est הלאו, id est illis, Septuaginta alii punctis legerunt הלאו, id est quereus: unde vertunt, in omni quereu, scilicet idolis sacra, inveni eos idololatras.

35. Et dixisti: Absque peccato et innocens ego sum. — Indignatur Deus Israel non tam ob scelera, quam quod ea nolit confiteri, ac se innocentem clamet. Quocirca subdit: « Ecce ego iudicio contendam tecum (iudicabo et convincam te reum multorum scelorum per Jeremiam aliosque Prophetas) eo quod dixeris: Non peccavi. » « Innocentia vera, ait S. Augustinus in Sent. numer. 1, est quae nec sibi, nec alteri nocet. Quoniam qui diligit iniquitatem, odit animam suam, et nemo non prius in se, quam in alterum peccat; et num. 117: « Eam Deus innocentiam probat, qua homo non metu poenae fit innocens, sed amore justitiae. Nam qui timore non peccat, quamvis non noceat cui vult nocere, tamen plurimum nocet; et abstiniens ab iniquo opere, sola tamen reus est voluntate. »

36. QUAM VILIS FACTA ES! — Recte verit Interpres, quia אלהי, vel potius אלהי (ita enim punctum adum est), a radice אל, id est vilis fio, descendit: recentiores vertunt: Cur ita discurrens iterando vias tuas? quia תעזבי ab אזל, id est abiit, ambulavit, deducunt. Verum sic תעזבי deberet scribi per aleph; hic autem caret aleph.

Nota: Peccatum est animae spiritualis summa spurcicia et villas, sicut summum virginis probum est corruptio, qua perdit virginitatem. Praeclare S. Augustinus, in Sentent. num. 287: « Quam excellens, inquit, bonum natura humana sit, ex hoc maxime apparet, quod datum ipsi sit ut possit summi et incommutabilis boni adherere naturae. Quod si noluerit, bono se privat, et hoc ei malum est: unde per justitiam Dei etiam cruciatu consequetur. Quod enim tam iniquum, quam ut desertori boni bene sit? Aliquando amissi superioris boni non sentitur malum, dum habet quod est amatum inferius bonum. Sed divina justitia est, ut qui voluntate amisit quod amare debuit, amittat cum dolore quod amavit. » Quia enim peccator non sentit villitatem culpae, hinc

facit Deus ut eandem sentiat per villitatem et cruciatum poenae.

Ab AEGYPTO CONFUNDERIS. — q. d. Aegyptus non poterit tibi opitulari, uli non poterunt Assyrii. Solebant Iudei ab hostibus pressi ad Aegyptios vel Assyrios confugere, non ad Dominum. Sic Achaz petiit opem a Teglatphalasar rege Assyriorum, IV Reg. xvi, 7, qui licet tunc cum evertit contra regem Syriae, postea tamen Assyrii oppresserunt Iudeos maxime cum Manassen evertent.

Ita S. Thomas, Lyranus, Dionysius, q. d. Fugis, o Israel, jam ad Aegyptios, jam ad Assyrios; sed frustra: nam sicut ex Assyria, sic ex Aegypto confusa regredieris, complicatis super caput tuum manibus, in signum pudoris et doloris. Ita S. Hieronymus et Theodoretus.

Sic accidet iis qui confidentes in amicis, opibus, fortitudine, Deum deserunt: hoc enim confidentiam et spes Deus obteret et confundit, ut nihil prosperum habeant in eis.

Moraliter ergo, hic discit veram amicitiam esse cum Deo, et cum iis qui Deo conjuncti sunt; cum ceteris amores esse fallaces et meretricios. Solum enim Deo virisque divinis convenit illud veri amici symbolum ac tessera quam dant sapientes, ut Salomon, Proverb. xvii, 17: « Omni tempore diligit qui amicus est: et frater in angustiis comprobatur. » Et Eccli. cap. xii, 8: « Non agnosceatur in bonis amicus, et non abscondetur in malis inimicus. » Et Augustinus, lib. LXXXIII, Quaes. LXXI: « Nihil sic probat amicum, quemadmodum oneris amici portatio. » Et Isidorus, lib. III De Summo bono: « In prosperitate incerta est amicitia, nec sentitur utrum persona, an felicitas diligatur. » Et Boetius lib. III De Consolat.: « Quom felicitas amicum facit, infortunium facit inimicum. » Et Aristoteles, VII Ethic.: « Tempus indicat quis sit qui vero amore amicum prosequeatur. » Et Ovidius lib. I Trist.:

Donec eris felix, multos numerabis amicos:
Tempora si fuerint nebula, solus eris.

Ut hirundines vere accedunt, sed hieme adventante recedunt: ita adulatores in prosperitate adsunt, in adversis fugiunt. Tales sunt opes, delectio, honores, idola, quin et homines naturaliter amici: omnes enim quaerunt quae sua sunt, nisi Dei charitatem et amicitiam induant. Hec ergo cum Deo sola vera et perfecta est amicitia.

CAPUT TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Persistit in materia et metaphora adultera repudiatore, per quam Synagogam idololatram intellit, eoque vivit ad penitentiam. Secundo, vers. 7, ostendit graviter peccasse Judam quam Israel. Tertio, vers. 14, avolat ad Christum, per eumque Judaeis veniam, gratiam et gloriam promittit. Quarto, vers. 20, redit ad sua tempora, et Judaeos hortatur, ut ad Deum redeant, formamque penitentiae eis praescribit, quam amplexi sunt Iudei duce Josia pio rege, quo regnante haec prophetauit Jeremias.

Tropologicae hae facile est adaptare cuius anima peccatrix, juxta Canon. XLV (1).

1. Vulgo dicitur: Si dimiserit vir uxorem suam, et recedens ab eo, duxerit virum alterum: numquid revertetur ad eam ultra? numquid non polluta et contaminata erit mulier illa? tu autem fornicata es cum amatoribus multis: tamen revertere ad me, dicit Dominus, et ego suscipiam te. 2. Leva oculos tuos in directum, et vide ubi non prostrata sis: in viis sedebas, expectans eos quasi latro in solitudine: et polloisti terram in fornicationibus tuis, et in malitiis tuis. 3. Quam ob rem prohibita sunt stilla pluviarum, et serotinus imber non fuit: frons mulieris meretricis facta est tibi, noluit erubescere. 4. Ergo saltem amodo voca me: Pater meus, dux virginittatis meae tu es: 5. numquid irascaris in perpetuum, aut perseverabis in finem? Ecce locuta es, et fecisti mala, et potuisti. 6. Et dixit Dominus ad me in diebus Josiae regis: Numquid vidisti quae fecerit aversatrix Israel? abiit sibimet super omnem montem excelsum, et sub omni ligno frondoso, et fornicata est ibi. 7. Et dixi, cum fecisset haec omnia: Ad me revertere: et non est reversa. Et vidit praevaticatrix soror ejus Juda, 8. quia pro eo, quod mœchata esset aversatrix Israel, dimissem eam, et dedissem ei libellum repudii: et non timuit praevaticatrix Juda soror ejus, sed abiit, et fornicata est etiam ipsa. 9. Et facilitate fornicationis suae contaminavit terram, et mœchata est cum lapide et ligno. 10. Et in omnibus his non est reversa ad me praevaticatrix soror ejus Juda in toto corde suo, sed in mendacio, ait Dominus. 11. Et dixit Dominus ad me: Justificavit animam suam aversatrix Israel, comparatione praevaticatrix Judae. 12. Vade, et clama sermones istos contra Aequilonem, et dices: Revertere, aversatrix Israel, ait Dominus, et non avertam faciem meam a vobis: quia sanctus ego sum, dicit Dominus, et non irascar in perpetuum. 13. Verumtamen scito iniquitatem tuam, quia in Dominum Deum tuum praevaticata es: et dispersisti vias tuas alienis sub omni ligno frondoso, et vocem meam non audisti, ait Dominus. 14. Convertimini, filii revertentes, dicit Dominus; quia ego vir vester: et assumam vos unum de civitate, et duos de cognatione, et introducam vos in Sion. 15. Et dabo vobis pastores juxta cor meum, et pascent vos scientia et doctrina. 16. Cumque multiplicati fueritis, et creveritis in terra in diebus illis, ait Dominus: non dicent ultra: Arca testamenti Domini: neque ascendet super eos, neque recordabuntur illius: nec visitabitur, nec fiet ultra. 17. In tempore illo vocabunt

(1) In hoc secundo sermone qui usque ad finem cap. vi. continuatur, praemissa oburgatione fit cohortatio ad penitentiam, cap. iii, 6, 23; cap. iv; ostenditur vindictae sumende justitia, cap. v, et denuntiatur exentio cap. vi. Dicta videtur haec oratio haud longe postquam Josias sacra emendasset, et cultum Dei puritati suae restitisset, cum populus, quamvis nequam melior factus, spem felicium temporum conciperet. Eam vero irritam fore vates hae oratione ostendit, nisi vita moribusque in melius mutata sibi imminuerit averterent.

Praemissa igitur oburgatione, ubi Propheta exponit Ibraicaram idololatram et impenitentiam, 6, 7; et exag-

gerat Judaeorum majorem et alius sceleribus anciam militiam, 8-11; cohortatur ad penitentiam:

PRIMO, propositis ratione, et modo conversionis, 12-14. SACRDO, aditis promissionibus, tum de populo reducendo in patriam, et regendo a pastoribus melioribus, 14, 15; tum de Ecclesia liberanda a legalibus, et amplificanda a gentibus, et adonanda ex Judaeis et Israelitis, 16-18.

TERCIO, insertis documentis, primo, de divina clementia, per tolerantiam diu frustrate expectationis, 19, 20; secundo, de peccantium miseria, per hypotypsin agnoscuntium suam confusionem, 21-25.

Jerusalem Solum Domini : et congregabuntur ad eam omnes gentes in nomine Domini in Jerusalem, et non ambulabunt post pravitatem cordis sui pessimi. 18. In diebus illis ibit domus Juda ad domum Israel, et venient simul de terra Aquilonis, ad terram quam dedi patribus vestris. 19. Ego autem dixi : Quomodo ponam te in filios, et tribuam tibi terram desiderabilem, hareditatem praeclaram exercituum Gentium? Et dixi : Patrem vocabis me, et post me ingredi non cessabis. 20. Sed quomodo si contemnat mulier amatorem suum, sic contempsit me domus Israel, dicit Dominus. 21. Vox in viis audita est ploratus et ululatus filiorum Israel : quoniam iniquam fecerunt viam suam, oblitii sunt Domini Dei sui. 22. Convertimini, filii revertentes, et sanabo aversiones vestras. Ecce nos venimus ad te : tu enim es Dominus Deus noster. 23. Vere mendaces erant colles, et multitudo montium : vere in Domino Deo nostro salutem Israel. 24. Confusio comedit laborem patrum nostrorum ab adolescentia nostra, greges eorum, et armenta eorum, filios eorum, et filias eorum. 25. Dormiimus in confusione nostra, et operiet nos ignominia nostra : quoniam Domino Deo nostro peccavimus nos, et patres nostri, ab adolescentia nostra usque ad diem hanc : et non audivimus vocem Domini Dei nostri.

1. 4. VULGO DICITUR. — Hebraice למור *lemor*, id est *dicendo*, supple, dicitur; licet Vatablus et Hebraei id referant ad finem cap. preced. : « Obtrivit Dominus confidentiam tuam, » scilicet *dicendo* quod sequitur : « Si dimiserit » etc. Verum minus recte nam dicere, *revertere*, non est confidentiam obtere, sed augere.

POLLUTA ET CONTAMINATA ERIT MULIER ILLA. — Hebraice, *terra illa*, q. d. Conseretur terra polluta talis mulieris repudiate commercio, si eam vir prior reciperet, ut dicitur *Deuter. xxiv. 4.* Ita Vatablus. Noster pro *terra* vertit, *mulier*, quia mulier polluta polluebat terram, idque apte respondet plebi Israeliticae repudiate et polluta, q. d. Semel repudiata nec revocari, nec sine peccato et infamia probroque utriusque, uno lotius terrae, redire potest ad maritum, juxta legem *Deuter.* cap. *xxiv. 8;* tu tamen non tantum repudiata, sed et adultera redi ad me; ego te recipiam libens, imo infamiam hanc sustinebo, hoc dedecus feram, quinimo si opus fuerit te redimam. Maldonatus vero censet mulierem metaphorice terram appellari, quod a viro quasi ager colatur, seminetur, et fructus ferat. Sed prior sensus commodior est et planior.

CUM AMATORIBUS. — Septuaginta, cum pastoribus : pro רועים *ro'im* enim legitur רועים *ro'im*.

2. LEVA OCELLUS TUOS IN DIRECTUM. — Hebraice עיניך *epinij*, id est in colles et loca excelsa, q. d. Circumspice quatuordecim montes et colles, quantum potes visu assequi, et ubique videbis loca fornicationis, id est idololatricae, vestigia.

EXSULTANS BOS QUASI LATRO. — Hebraice כרובי *carabi*, id est sicut Arabes, id est sicut latro, quia Arabes aut nunc, ita et tunc, latrocinis erant dediti, ait S. Hieronymus. Septuaginta legitur כרובי *karobi*, id est sicut cornix, aut pellicus cornus, qui sedet in viis, ut ibidem projecta asinorum vel equorum cadavera depascatur : ita

enim et tu diis mortuis, quasi cadaveribus, colendis inhiabas. Nostrae versionis sensus est, q. d. Sedisti, o meretrix, in viis quasi latro ad vesperam, ut concubitu tuo animas interficeres fornicantium, *Proverb. cap. vii. 9,* puta civium et externorum, quos ad idola tua abducebas, sicut Galaadite armati abducebant euntes in Jerusalem, ad suos vitulos aureos, *Osee, cap. vi. vers. 8 et 9.*

Secundo, alii sic explicant : Sedisti quasi Arabes, scilicet mercator, qui in viis publicis tentorium figit, ut vendat sua vel emat a transeuntibus : ita enim tu, o Israel! tua idola exposuisti publice, ut ad eorum cultum omnes transeuntes impelleres. Ita Isidorus, Theodoretus, S. Thomas, Hugo et Lyranus. Prior sensus germanior et efficacior est. Hoc est quod ait Ezechiel, cap. *xvi. 31* : Fabricasti lupanar tuum in capite omnis viae.

3. QUAMOBREM PROHIBITE SUNT STILLE FLUVIARUM, ET SEROTINUS IMBER NON FUIT. — q. d. Scleritibus tuis tibi coelum clausisti ne plueret; itaque tibi famem et sterilitatem accersivisti.

Disce hic publicum peccatum, dum non punitur, totam terram et rempublicam contaminare, ideoque publica clade a Deo puniri. Nam, ut recte ait Sanchez, in publico peccato publice ab omnibus peccari censetur, dum alii ferunt, alii dissimulant, alii annunt, alii defendunt, alii etiam imitantur.

Nota : In Scriptura « serotinus imber » vocatur is, qui in Palestina decidit tempore veris (in martio) quo fruges maturescunt; sicut « matutinus » vocatur is qui in octobri decidit statim post sationem, et semina sata rigat, eaque germinare facit, scilicet per stillas, ut hic dicitur, assiduas et lente cadentes; unde vocatur hic : « Stille pluviarum, » his enim duobus temporibus pluvia frugibus maxime est necessaria.

FRONS MERETRICIS FACTA EST TIBI, NOLUISTI ERUBESCERE. — Alludit ad meretricis impuden-

tes, quae nomen non tantum cellis suis in fornice, sed et fronti inscribebant, uti fecit purpurata meretrix Babylon, *Apos. xvii. 5.* Vide ibi dicta, vide et Martium de Roa, lib. *IV Siquil. cap. x* : « Ingratitudini, inquit Xenophon lib. *I Pediae Cyri*, potissimum impudentia videtur esse comes, quae ad omnem turpitudinem maxima dux est. » Et Menander :

Qui vero nec erubescere scit, nec metueret, ille primas universas tenet impudentia.

Caligula Imperator dicebat « se nihil magis in sua natura probare, quam *ἀδελφία*, id est inverecondiam. » Vox carnificum quam Imperatore dignior. Pudor enim multos, etiam improbos a turpibus revocat.

Sic Achilles apud Homerum vocat Agamemnonem *κύνες*, id est canino vultu. Et rursum : *κύνες* ἔχοντες, κύνες δ' ἄνθρωποι, Canis habens oculos, cor cervi.

impudentiam significans cum timiditate conjunctam.

Aristogiton, orator Atheniensis, ob impudentiam vocatus est Canis. Ita Volaterranus lib. *XIII. cap. iv.*

Vatinius, qui bis a Caesare sibi reconciliato in iudiciis publicis defensus est, impudentissimus fuit. Assiduo enim, ut Seneca ait, convicio depudere dederat.

Nota est Diogenis et Cynicorum invereconda et in propatulo libido instar canum.

« Paul C. Fimbria perditissimae auidaciae homo, qui Crassum interemit, quique in funere C. Marii, Q. Scevolam virum sanctissimum vulnerandum curavit; et ubi ferrum non alle in corpus descendisse accepisset, diem illi dixit. Admirantibus enectis quod Pontifex maximus optimum totius civitatis civem accusaret, crimen expectantibus dixit se illum accusare, quod non totum telum corpore excepisset, » inquit Cicero *pro Roscio*. Denique S. Gregorius in *Psalm. i Penitent. 10* : « Illud, ait, verum est aperte desperationis indicium, si verecundia non sequitur peccatum. » Vide caetera.

4. ERGO SALTEM AMODO (ex nunc a me invitata et rogata) VOCA ME, PATER MEUS, DEX VIRGINITATIS MEAE TU ES, — id est, tu es mihi pater, qui a pueritia, cum virginula essem a matre et patre neglecta, et in sordibus abjecta et projecta, quasi pater suscepisti, educasti et rexitisti me. Potest, secundo, dux virginitalis accipi sponsus, q. d. Tu sicut mihi es pater, ita es et sponsus, quem virgo et adolescentula duxi, ideoque maxime adamavi : sponsus enim in parentis locum et curam succedit. Parens enim curam filiae suae in sponsum transcribit, cum eam illi desponsat, et in domum suam deducendam tradit. Sponsus ergo sponsae virginis est instar patris. Ita Theodoretus ac Sanchez. Ac forte alludit ad primam feminae originem ex

viro; Eva enim uxor Adae, cum ex ejus latere formata sit, videtur mariti sui fuisse filia. Jeremie consentit Trismegistus, cuius in *Pimandro* haec de Deo est vox : « Deus in verbo sancto clamavit : Vos, quibus mentis portio concessa est, recognoscite genus vestrum, vestramque immortalem naturam considerate : qua de causa qui seipsum cognoscit vita et luce compositum, transit in Deum; quoniam vita et lux est omnium pater, ex quo natus est homo. » Hinc ortum videtur illud : « Nosce teipsum; » quo monetur homo ut, divinae suae originis memor, divinas et Deo dignas suscipiat actiones.

5. NUMQUID IRASCERIS IN PERPETUUM, AUT PERSEVERABIS IN FINEM? — Chaldaeus, S. Thomas, Vatablus et a Castro sic explicant, q. d. O Domine ne mihi semper irascaris, neque perseverare in recordatione et ultione peccatorum meorum. Verba sunt Dei, quae docet populum sibi dicere, sique se invocare, ut ejus miseretur. Avidior enim est Deus reconciliationis, quam sint ipsi peccatores, ait S. Chrysostomus hom. *44 in Genes.* Haec est enim incredibilis ejus misericordia, ut, cum nobis ob peccata nostra iratus est, orationem nobis componat, qua cum placemus; pendant enim haec verba a praecedentibus : « Vox mea, Pater meus, » etc.

Secundo tamen probabiliter, Theodoretus, Lyranus, Dionysius et Sanchez de sponsa sic explicant, q. d. Numquid, o Juda, in perpetuum offensus et iratus recedes et fugies a me? Numquid in aeternum custodies hanc tuam peccandi voluntatem? Unde Septuaginta vertunt : *Numquid permanebit in perpetuum, aut conservabitur in viciorum?* supple, mendacium et illusio tua, ait Theodoretus, q. d. Perseverabine jugiter illusio tua, quasi inde speres te victricem futuram, ut tua pertinacia me meaque patientiam vincas, egoque tedio affectus te dimittam et negligam?

ECCE, LOCUTA ES, — q. d. Ecce, mox ut haec quae dixi locuta fueris, et oraveris, quovis multa mala feceris; « potuisti, » id est poteris, id est prevalebis contra me, vinces et flectes me, ac flagellum quod tibi intendo, a manu mea extorquabis, meque in pristinum tui amorem rapias. Prophetice ponuntur praeterita pro futuris.

Secundo, Sanchez juxta expositionem paulo ante datam sic explicat, ut sit severa ditorum factorumque sponsae meretricis reprehensio, quod impie et turpiter non tantum locuta, sed et operata sit, quodque se nequitur facturam dixerat, hoc opere compleverit; nec tamen satiatia, lassata aut viribus exhausta sit, quin novis rursus sceleribus animo et corpore coheret. Hoc est enim *et potuisti*, id est, potens es adhuc, et indefesso integroque ad peccandum animo.

6. AVERSATRIX. — Ita dicitur Israel, sive decem tribus, quod ab initio sui schismatis et regni, a palam et communi consensu, eoque jugi et potestati, aversatae sint Deum verum ejusque cul-

tum, idque continue per tria saecula: unde omnes reges habuerunt impios et idololatrias. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Augustinus, lib. XVII *Civit.* XXII, Rabanus et Isidorus. Vera enim Ecclesia et religio inclusa fuit in Juda et regno Davidis; voluit enim Deus, uti regnum, ita templum et sacerdotium collocare in Juda et Sion, propter Christum ex Juda nasciturum; sicut jam Ecclesia vera collocata est Romae et in Romano Imperio: eo deficiente magna parte deficiet, et veniet Antichristus. Unde Optatus Milevitanus, lib. III *Contra Parmen.*, dixit « Republicam non esse in Ecclesia, sed Ecclesiam esse in Republica, » id est in Romano Imperio. Hinc Ecclesia, ait Eusebius, lib. III *Demonstr.*, semper orat pro conservatione Romani Imperii, ut scilicet cum eo servetur et propagetur Ecclesia. Israel ergo « abili sibi met, » id est, quo eum decebat sua cupido et libido.

7. **PREVARICATRIX SOROR EJUS JUDA.** — Israel dicitur « aversatrix, » Judo vero « praevicatrix, » quia Dei cultum reformit, licet ab eo saepius privatum et occulte ac subdole, aliquando etiam publice, ad idola desciverit, sub Manasse, Achaz et aliis impiis regibus: haec enim est praevicatio Judo.

9. **ET FACILITATE,** — quia tam proca et facilis erat ad fornicationem, id est ad colendum idola.

10. **IN MENDACIO,** — id est fide et simulae.

11. **JUSTIFICAVIT,** — q. d. Minus peccavit Israel, id est decem tribus, quam Judo, id est duae reliquae tribus, ut praeter haec illa videri possit justa. Sic *Luc. XVIII, 14*, dicitur: « Descendit hic (Publicanus) justificatus in domum suam ab illo, » praeter Pharisaeo. Sic « non justificabitur in conspectu Dei omnis vivens, » *Psal. CXLII, 2*, id est « comparatione Dei, » ut ait S. *Job cap. IV, 17*. Simili omnino schemate duarum suarum meretricum, Oolibe, id est decem tribuum, et Oolibae, id est Jerusalem, hujus praeter illa fornicationem, id est idololatriam, narrat et damnat, Ezechiel cap. XXIII, et cap. XVI, 51, et dicit quod haec illam, imo Sodomam, justificaverit. Licet enim plura fuerint Israelis peccata, et continua idololatria; tamen in Judo gravior fuit: primo, quia in eo erat major cognitio Dei et veritatis: in eo enim Deus quasi sua domo constituerat regnum, sacerdotium, templum, prophetas et doctores; secundo, quia, cum videret Israelae a Deo puniri, et in captivitate duci ob idololatriam, eum tamen secutus est; tertio, quia majori ardore subinde, puta sub Manasse, ea coluit quam Israel, imo tunc omnes Dei prophetas occidit, hoc significat vox *insinavit*.

12. **VADE, ET CLAMA SERMONES ISTOS CONTRA AQUILONEM.** — Putat R. Salomon Jeremiam fuisse in Babylone, Hugo et Lyranus in Israel, alii eo legatum missa. Sed hinc per *vade* et *clama* tantum hie juberi ut faciem aequae ac pedes (unde Sanchez *vade*, ait, q. d. *agadam*, ut sit quasi adverbium excitantis) convertat ad Israel, id est decem tribus

(haec enim est aversatrix) ad Aquilonem, id est in Assyria Aquilonari captivas; ita Lyranus, Dionysius et alii; easque stentorea voce exhortetur et invilet ad Dei cultum, ut sic ad emulationem provocet Judam, eique minetur, nisi respiciat, se eo relicto ad Israel abiturum, ut ab eo colatur. Sic Christus a Judaeis abiit ad gentes. S. Hieronymus, Rabanus et Hugo Cardinalis putant hic sermonem fieri ad duas tribus in Chaldaea captivas, et ad decem tribus in Assyria degentes, earumque praedici liberationem et reversionem. S. Thomas vero et Vatablus putant hic sermonem fieri ad decem tribus, praedique eis quod redibunt ex spirituali captivitate, per Christum et Apostolos. Sed quod dixi, verus est.

QUIA SANCTUS EGO SUM. — Hebraice quia *קדוש* *chadis*; Septuaginta, *ἐγὼ ἁγιος*, id est *quia reverentior ego sum*, ut in vos miseros meam gratiam et benevolentiam effundam, si respiciatis, et ad me redeatis.

13. **DISPERSISTI (Chaldaeus, corripuisti; Septuaginta, effudisti) VIAS TUAS,** — ut scilicet dispergeres te, et vagareris eundo nunc ad hoc, nunc ad aliud idolum. Aliter Lyranus et a Castro, *vias*, inquit, id est pedes, quibus imus per vias, q. d. Dispersisti, id est divisisti quasi meretrix pedes tuos cuique fornicario, *Ezech. XVI, 25*. Significat haec metaphora profanam idololatriam Judaeorum.

14. **CONVERTIMINI (non ex Babylone, sed ab idololatria) FILII REVERTENTES,** — id est redeentes a me; Septuaginta, *apostata*. Loquitur non ad Israel, ut vult Vatablus, sed redit ad Judam, ad quem cepit loqui vers. 1 et seq. Aliter Sanchez, *convertimini*, inquit, *revertentes*; id est convertimini serio, ut toto animi conatu revertamini ad me.

Praclare S. Augustinus in *Sentent.* tom. II, *Sent. 71*: « Remedia, ait, conversionis ad Deum nullis cunctationibus sunt differenda, ne tempus correctionis perat tarditate. Qui enim poenitenti promissit indulgentiam, dissimulanti diem crastinum non spondit. » Et *Sent. 235*: « Nullus in Deo locus est, nec est quo fugiatur ab ipso, nisi ad ipsum. Qui vult evadere offensum, confugiat ad placatum. » Et *Sent. 240*: « Apud misericordiam Dei plurimum valet confessio poenitentis, qua facit peccator confitendo propitium, quem negando non facit nescium. »

Ego VIX VESTER. — Hebraice *בְּיָרֵךְ* *balthi*, id est *ego maritatus sum vobis*, ego quasi maritus vos possedi, et, ut Septuaginta, *vobis dominatus sum*, scilicet per legem veterem. Ita Theodoretus et Hugo. Licet Lyranus, Dionysius, Vatablus putent Jeremiam loqui Ecclesiae Christi: hujus enim Deus in Christo futurus erat maritus. Verum hebraice praeteritum est, non futurum. Prior ergo sensus simplicior est et planior.

ASSUMAM VOS UNUM DE CIVITATE, ET DUOS DE COGNATIONE, ET INTRODUCAM VOS IN SION, — q. d. Paucos ex singulis urbibus et cognationibus *Jerusalem*

ram eligam, ut reliquiae eorum salve fiant per Christum. Nota: Propheta, aut potius Deus, hic non loquitur de reditu Judaeorum ex Babylone sub Cyro et Esdra, ut voluit Hebraei, Theodoretus, Hugo et S. Thomas: tunc enim non unus aut duo, sed 42 milia redierunt, nec tunc arca fuit despecta, nec omnes gentes congregatae fuerunt ad Dominum (aliquid tamen eo, illaque obiter perstrangit); sed assurgit et avolat ad Christum, ut patet ex seq., maxime vers. 18 et 19; unde per Sion Ecclesiam accipit, per pastores Apostolos, et similes viros: magna enim pars felicitatis populi est bonos habere pastores et rectores. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Rabanus, Hugo, Lyranus, Vatablus, R. Salomon et omnes Hebraei, ait Vatablus. Unde R. Samai apud Galatinum, lib. IX, cap. II, censet alludi hic ad Josue et Caleb, qui duo soli ingressi sunt terram promissionis, q. d. Pari modo tempore Messiae, paucissimi Judaei eum recipient, et in caelestem illam terram promissionis ingredierunt. Vide quoque Eusebium, lib. II *Demonstr.* cap. LIV.

16. **NON DICENT ULTRA: ARCA TESTAMENTI.** — Per arcam omnia sacrificia et sacramenta vetera et legalia accipe: haec ergo cum arca cessabunt quasi umbrae, cum Christus, qui verissima est arca sapientiae et gratiae divinae, apparuerit, aut potius, cum arcae operculum, id est propitiatorium, apparuerit, scilicet Christus, arcae, id est Ecclesiae, Deum reconcilians.

NEQUE ASCENDET SUPER COR. — Nemo de ea cogitabit, nemo de ea loquetur, q. d. Tempore Christi non amplius iactabunt Judaei caeremonias legis Moisaicae.

NE VISITABITUR. — Solebant enim arcam visitare, quasi oraculum, ut responsa et beneficia a Deo peterent.

NE FIET ULTRA, — scilicet arca, aut quid simile legale. Ita Lyranus, Dionysius, Vatablus. Aliter Chaldaeus: Non visitabitur, ait, arca tempore belli, nec fiet prolatio arcae ad praelia, ut sub Hei factum est. Alii, *non fiet*, id est non sacrificabitur amplius; sic enim ait Virgilius, *Ecloga III*:

Cum faciam vitula pro fragibus, ipse venio.

Id primus sensus est planissimus.

17. **IN TEMPORE ILLO VOCABITUR JERUSALEM SOLIUM DOMINI.** — Aliqui per *Jerusalem* accipiunt ipsam urbem, cuius nomen Deus celebre fecit post reditum Judaeorum ex Babylone. Ita S. Thomas et Hugo. Secundo, S. Hieronymus, Rabanus, Hugo, Vatablus et Lyranus accipiunt *Jerusalem* spirituale, id est Ecclesiam Christi, ad quam confluent omnes gentes in nomine Domini, quod in ea invocant. Tertio et optime, accipias ipsam urbem *Jerusalem*, quatenus in ea, quasi solio, Christus consedit, regnavit et docuit, indeque misit Apostolos ad praedicandum. Unde ipsa dicitur Mater Ecclesiae, et Fons gratiae, « quia de Sion exhibit lex, et verbum Domini de Jerusa-

lem, » perinde ac olim arca testamenti cum Cherubim erat solium Dei, ideoque Deo dicebatur: « Qui sedes super Cherubim; » arca enim erat typus Ecclesiae.

Topologie, anima justis est thronus et solium Dei. Ita Hieronymus.

18. **IBIT DOMUS JUDA,** — q. d. Dissensio, quae solet esse inter Judam et Israel, non erit amplius; sed omnes, positis odiis, ad Ecclesiam venient, in eaque unentur. « Ibit ergo domus Judo, » id est ibunt Apostoli et alii Judaei Christiani, ad Israelitas, qui in Aquilonem, id est Assyriam, olim abducti sunt; rursus, qui mystice in terra Aquilonari peccati fuerunt et rigent, atque eos in Jerusalem, id est ad Ecclesiam, deducunt, ut bonis omnibus spiritualibus, patribus eorum promissis, in ea fruantur, ac tandem Jerusalem caelesti potiantur. Ita S. Hieronymus, Rabanus, Lyranus, Vatablus.

AD TERRAM QUAM DEDI PATRIBUS VESTRIS. — Nota: Terra promissa et data patribus est Jerusalem, ad quam multi Judaei et Israelite venerunt, cum primo ibi cepit Ecclesia Christi, et Apostoli ad novem annos in ea se continuerunt, deinde Jerusalem, id est Ecclesia quae in ea cepit, sparsa est per omnes gentes, et sic ubicunque gentes convertuntur, ibi veniunt ad Jerusalem patribus promissam, id est ad Ecclesiam, quae in Jerusalem cepit. Hinc saepe a terrena Jerusalem ad spiritualem assurgunt Prophetae.

Mystice, Aquilo frigidus significat regnum diaboli; Assyria, regnum mundi, in quo diabolo, peccato et concupiscentiae servimus; terra promissa est regnum Christi et paradisi, inquit S. Hieronymus.

19. **QUOMODO PONAM TE IN FILIOS?** — Sunt verba Dei quasi exultantis et admirantis, q. d. Quam multos, o Sion, id est Ecclesia, qui in Sion ex Judaeis incipies, dabo tibi filios, et quam pulchram et desiderabilem (hoc enim est hebraice *צְרִי תְּבוֹי*, de quo *Daniel. cap. VIII, 9*), « hereditatem, » scilicet totam terram « exercituum » (ita legendum est cum Romanis), id est fortissimarum, bellicosissimarum et numerosissimarum « gentium! » Ita S. Hieronymus.

Theodotus vertit, *tribuum tibi hereditatem inclytam fortitudinis robustissimi gentium*, id est Ecclesiam Christi, qui ductor et dominator est universarum gentium sibi creditum, ait S. Hieronymus. Alii nomine « exercituum » intelligunt angelos, qui duces sunt et custodes gentium. Septuaginta vertunt, *dabo tibi terram electam, hereditatem Dei omnipotentis gentium*, puta hereditatem gentium, quae est hereditas Dei omnipotentis, qui est Rex regum, et Dominus dominantium.

Anagogice, tribuum tibi hereditatem caelestem, in qua vidit S. Joannes turbam magnam, quam dinumerare nemo poterat. Ita Vatablus, Dionysius et alii.

Hereditas patriae celestis, inquit D. Thomas est praecleara: *primo*, splendore divinae visionis, *Psalm. xxxv, 10*: « In lumine tuo videbimus lumen; » *secundo*, dulcedine divini amoris, *Psalm. xxii, 5*: « Calix meus inebrians quam praeclearus est! » *tertio*, familiaritate divinae allocutionis, *Sap. vii, 18*: « Praeclearitas in communicatione sermonum ipsius; » *quarto*, magnificentia operationis, *Eccii. xliii, 27*: « Ille praecleara opera et mirabilia; » *quinto*, magnitudine exultationis, *Zachar. cap. vii, 13*: « Salvabo vos, et eritis benedictio; » *sexto*, solatio societatis, *Ezech. xxxi, 9*: « Emulata sunt eum omnia ligna voluptatis, quae erant in paradiso Dei, » etc.

PATER VOCABIS ME, — scilicet Deum tuum, non idola. Ita commentor interpres: S. Hieronymus tamen, Rabanus et Lyranus putant haec esse verba Christi, unde per me accipiunt Christum.

Moraliter, Deus dicitur Pater, inquit D. Thomas: *primo*, creatione, *Matth. xi, 25*: « Confi-teor tibi, Pater, Domine caeli et terrae; » *secundo*, adoptione, *Roman. viii, 15*: « Accepistis spiritum adoptionis filiorum Dei, in quo clamamus: Abba Pater; » *tertio*, instructione, *Isaie xxxviii*: « Pater filiis notam facit veritatem tuam; » *quarto*, correctione, *Proverb. iii, 12*: « Quem enim diligit Dominus, corripit; et quasi pater in filio complacet sibi. » Praecleara S. Augustinus, in *Sentent. sent. 237*: « A quo, inquit, habet homo ut sit, apud illum habet, ut bene ei sit. » *Et Sent. 236*: « Duæ vitæ sunt, una corporis, altera animæ. Sicut vita corporis, anima; ita vita animæ, Deus. Et quomodo si anima deserat, moritur corpus; sic anima moritur, si deserat Christus. »

21. VOX IN VUS ADITA EST. — Verba sunt Dei, desiderantis Judaeorum conversionem ab idolis, uti a Jeremia et Prophetis multi, praesertim cum in captivitate aliasque calamitates incidissent, ideoque plorarent et gement, conversi sunt. Ita Theodoretus, Rabanus et Hugo. Alii accipiunt haec de Judæis penitentibus, quod Christum crucifixissent, *Act. ii, 37*. Lyranus et Dionysius accipiunt haec de captis a Tito post Christi eadem. Verum quod dixi est verius; redit enim de more Propheta ad Judæos sui temporis, usque concionatur. Vide *Canon. IV et V*.

22. CONVERTIMINI, FILII, REVERTENTES. — id est penitentes. Ita S. Hieronymus, Rabanus, Hugo, Lyranus. Verum Hebraice est *שׁוּבוּ סְבוּבָה*, id est advertentes, vagi, inconstantes, revertentes ad vomitum; Septuaginta vertunt, *apostata*; Chaldaei, qui vos obfirmatis ne convertamini.

ET SANABO AVERSIONES VESTRAS, — vestra peccata idololatrias, quibus a me conversi estis ad idola, mihique rebellastis, *q. d.* Condonabo vobis omnes preteritas rebelliones vestras. In Hebræo pulchra est allusio inter *שׁוּבוּ סְבוּבָה*, id est revertimini, *שׁוּבוּ סְבוּבָה*, id est advertentes vos sive rebelles, et *שׁוּבוּ סְבוּבָה* *mesubolchehem*, id est aversiones sive rebelliones vestras.

Et (supple, dicite): ECCE NOS VENIMUS AD TE. — Est mimesis, quia eis modum et formam penitentiae praescribit. Ita S. Hieronymus: Haec amplexi sunt Iudaei, reges ipsa peregerant sub Josia rege, *IV Reg. xxii et xxiii*.

23. VERE MENDACES ERANT COLLES. — Vere mendaces erant dii plurimi, quos in montibus et collibus colebamus. Est metonymia. Hebraice est, *frustra a collibus*, id est ab idolis collium, supple, speravimus auxilium, nunc experientia tot malorum edocti agnoscimus et proftertemur, quod « vere in Domino Deo nostro sit salus Israel, » non in idolis.

24. CONFUSIO COMEDIT LABOREM PATRUM NOSTRORUM, — id est idololatria, quae nos confudit, causa fuit cur patres nostri sint puniiti, et omnibus in rebus vastati; vel, ut Theodoretus, cur omnia bona, etiam filios et filias, idolis insumpserint et sacrificarint. Unde Pagninus vertit: *Baal consumpsit labores patrum nostrorum*. Sic hodie Bacchus et Venus consumunt labores et opes multorum. Tyrannus, inquit Plutarchus, permittit et facit ut sui civis ditentur; sed deinde opes ab eis collectas per tributa exsugit, usque se ditat; ita facit et demon, qui est primus et summus tyrannus, omniaque suorum bona sibi diripit et expulsiat. S. Hieronymus, Rabanus et Lyranus intelligunt haec de peccato christidicij, ob quod Judaei cum bonis suis omnibus perierunt. Hoc verum est, sed allegoricum.

Secundo et magis genuine, Maldonatus et alii sic explicant: *Confusio*, id est vastatio et calamitas confusione et pudorem peccatorum affrens, *comedit laborem patrum nostrorum ab adolescentia nostra, q. d.* Jam inde a pueritia nostra experimur frustra patres nostros laborare; omnia enim male illis succedunt, omnia vastantur, quia a Domino discesserunt. Sapiamus ergo parentum malo, et ad Dominum revertamur. Alioqui « dormiemus in confusione nostra, » id est in paupertate et vastatione nostra miseri, anxii, confusi, quasi ludibrium et probrum Dei et hominum, « dormiemus, » ita ut nec nocte sit nobis quietas a miseris. *Secundo*, « dormiemus, » id est moriemur in fide: « Et operiet nos ignominia nostra; quoniam Domino Deo nostro peccavimus. » Unde patet confusione hanc, vers. 24, non esse ipsum peccatum, sed peccati effectum et penam.

Moraliter, discite hic quid sit penitentia, quamque peccatores in alios viros commutet. Penitentia est, quae antea vitae errata corrigat, Deum conciliat, scandala emendat, mentem immutat, adeoque alium hominem efficit. Israels cum primam aetatem voluptatibus consecrasset, ut ad virilem pervenit, tanquam alius factus, miram morum severitatem induit. Quare penitentiam cuiquam « num aurum fulgens, quod ostendit, gratum oculis esset: Desi, respondit, male habere ab oculis. » Idem interrogatus « qui

ipseis, aut quae avis esset ad vescendum suavissima: Desi iterum, respondit, ejusmodi aucupari. » Addidit hoc: « Senti enim me fructus colligere a Tantalii hortis; » indicans omnes ejusmodi voluptates, quibus juvenus capitur, nihil aliud esse quam somnia et umoras. Ita Philostratus, *De Vita Sophistarum*.

Perdit luxuria Athenis adolescens Polemon, neque illecebris tantummodo, sed etiam ipsa infamia gaudens; cum e convivio non post occasum solis, sed post ortum surrexisset, domumque rediens, Xenocratis philosophi patentem januam vidisset; vino gravis, unguentis delibutus, sertis capite redimito, pellucida veste amictus, refertur turba doctorum hominum scholam ejus intravit, nec contentus tam deformi introitu, cedit etiam, ut clarissimum eloquium et prudentissima precepta temulentiae lascivis elideret. Orta deinde, ut par erat, omnium indignatione, Xenocrates vultum in eodem habitu confirmat, omissisque de quibus diserebat, de modesta ac temperantia loqui coepit. Cujus gravitate sermonis respicere coactus est Polemon; primum coronam capite detraxit projectam, paulo post brachium intra pallium reduxit, procedente tempore oris convivalis hilaritatem deposuit; ad ultimum totam luxuriam exiit, unius orationis saluberrima medicina sanatus, ex infami gænone maximus philosophus evasit. Peregrinatus est hujus animus in nequitia, non

habitavit. Ita Cicero, *lib. IV De Finibus*, Valerius Maximus, *lib. VI, cap. xi*, Laertius in *Vita Polemonis*, *lib. IV*, Horatius, *satyra 3, lib. II*, et Suidas.

Illustre est exemplum de juvene, quem S. Joannes Apostolus commisit cuidam Episcopo, a quo laxius habitus, a pravus seductus, tandem factus est princeps praedonum; quem postea requirens S. Joannes, sua charitate et lacrymis ita convertit, ut totus sanctus effectus, dignus habitus sit qui ab eodem Ecclesiae praeficeretur. Quare recte S. Augustinus, *lib. De Penitentia*: « Penitentia, ait, languores sanat, leprosus curat, et mortuos suscitatur, sanitatem auget, gratiam conservat, claudis gressum, caecis restituit visum, vitia fugat, virtutes exornat, mentem munit et roborat. » Audi et Petrum Chrysologum: « Quis, ait, in saeculo peccavit enormis Paulus? quis in religione gravius Petro? illi tamen per penitentiam meruerunt assequi non solum ministerium, sed etiam magisterium sanctitatis. » Otto IV Imperator, excommunicatus ab Innocentio III, amulum nactus est Fredericum II, nunquam postea felix; sub finem vitae, ineffabili contritione compunctus, a Sifrido Hildeshemensi Episcopo absolutus, in pace quievit, quam absolutioem Honorius Papa ratam habuit. Tanta autem fertur fuisse moriturus penitendo, ut coquinae suis juberet colliri suum calceolus premere, seque ut villissimam creaturam conculcare. Ita Cranzius, *lib. VII Saxo. cap. xxxvii*.

CAPUT QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Invitat Judæos ad penitentiam non fictam et simulatam, sed veram et seriam: ut cum faciant, minatur excidium per Chaldaeos, idque describit depingendo terribilem eorum, primo, exercitum et adventum, vers. 7; secundo, obsidionem Hierosolymæ, vers. 16; tertio, vastationem Judææ, vers. 23.

Haec omnia facile concionator adaptabit cuivis bello et cladi divinae, ac praesertim excidio orbis et diei judicij. Discant hic a Jeremia concionatores plagas imminentes reipublicae et prudenter pravitas praedictae, comminari et inculcare, itaque terrere et urgere populum ad penitentiam (1).

1. Si revertaris, Israel, ait Dominus, ad me convertere: si abstuleris offensivam tuam a facie mea, non commoveberis. 2. Et jurabis: Vivit Dominus in veritate, et in iudicio, et in justitia: et benedicent eum gentes, ipsumque laudabunt. 3. Haec enim dicit Dominus viro Juda et Jerusalem: Novate vobis novale, et nolite serere super spinas: 4. circumcidimini

(1) Pergit Propheta in hoc capite quod in praecedenti insuper, et ut efficacius ad penitentiam cohortetur, postquam rationem, modum, fructus et necessitatem conversionis demonstravit. et in quatuor prioribus hujus capituli verbis penitentiae sinceritatem per emendationem vitae exponit.

Quarto, novum motivum addit de malis in obduratos venturis depremont, scilicet primo, irrogatione et fuga, 1-8; secundo, stupore et inopia concilij, 9, 10; tertio, oppressione hostili subitanea, 11-15.

Quinto, ut tantum periculum quod est in mora effugiant, suadet penitentiae maturationem, 14, quam si apprehendere morantur, nuntiat imminentes vindictae irruptionem, 15-17; et indicat penam hanc a peccatis provocatam, 18.

Sexto, novum motivum addit de malis in obduratos venturis depremont, scilicet primo, irrogatione et subversionis a-tantis, 19, 20; secundo, interroganti quamvis hanc habet calamitas, sit duratura, respondet Deus, non posse aliter fieri, quam

Domino, et auferite præputia cordium vestrorum, viri Juda, et habitatores Jerusalem: ne forte egrediatur ut ignis indignatio mea, et succendatur, et non sit qui exstinguat, propter malitiam cogitationum vestrarum. 3. Annuntiate in Juda, et in Jerusalem auditum facite: loquimini, et canite tuba in terra: clamate fortiter, et dicite: Congregamini, et ingrediamur civitates munitas. 6. Levate signum in Sion. Confortamini, nolite stare, quia malum ego adduco ab Aquilone, et contritionem magnam. 7. Ascendit leo de cubili suo, et prælo Gentium se levavit: egressus est de loco suo, ut ponat terram tuam in solitudinem: civitates tue vastabuntur, remanentes absque habitatore. 8. Super hoc accingite vos ciliciis, plangite et ululate: quia non est aversa ira furoris Domini a nobis. 9. Et erit in die illa, dicit Dominus: Peribit cor regis, et cor principum: et obstupescunt sacerdotes, et propheta consternabuntur. 10. Et dixi: Heu, heu, heu, Domine Deus, ergone decepsisti populum istum et Jerusalem, dicens: Pax erit vobis; et ecce pervenit gladius usque ad animam? 11. In tempore illo dicitur populo huic et Jerusalem: Ventus urens in viis, quæ sunt in deserto viæ filia populi mei, non ad ventilandum et ad purgandum. 12. Spiritus plenus ex his venit mihi: et nunc ego loquar iudicia mea cum eis. 13. Ecce quasi nubes ascendet, et quasi tempestas currus ejus: velociores aquila equi illius: vae nobis, quoniam vastati sumus! 14. Lava a malitia cor tuum, Jerusalem, ut salva fias: usquequo morabuntur in te cogitationes noxiæ? 15. Vox enim annuntiantis a Dan, et notum facientis idolum de monte Ephraim. 16. Dicite gentibus: Ecce auditum est in Jerusalem custodes venire de terra longinqua, et dare super civitates Juda vocem suam. 17. Quasi custodes agrorum facti sunt super eam in gyro; quia me ad iracundiam provocavit, dicit Dominus. 18. Viæ tuæ, et cogitationes tuæ fecerunt hæc tibi: ista malitia tua, quia amara, quia tetigit cor tuum. 19. Ventrem meum, ventrem meum doleo, sensus cordis mei turbati sunt in me: non tacebo, quoniam vocem buccinæ audivit anima mea, clamorem prælii. 20. Contritio super contritionem vocata est, et vastata est omnis terra: repente vastata sunt tabernacula mea, subito pelles mea. 21. Usquequo videbo fugientem, audiam vocem buccinæ? 22. Quia stultus populus meus me non cognovit: filii insipientes sunt, et vecordes: sapientes sunt ut faciant mala, bene autem facere nescierunt. 23. Aspexi terram, et ecce vacua erat, et nihil: et cælo, et non erat lux in eis. 24. Vidi montes, et ecce movebantur: et omnes colles conturbati sunt. 25. Intuitus sum, et non erat homo: et omne volatile cæli recessit. 26. Aspexi, et ecce Carmelus desertus: et omnes urbes ejus destructæ sunt a facie Domini, et a facie ire furoris ejus. 27. Hæc enim dicit Dominus: Deserta erit omnis terra, sed tamen consummationem non faciam. 28. Lugebit terra, et mœrebit cæli desuper: eo quod locutus sum, cogitavi, et non penituit me, nec aversus sum ab eo. 29. A voce equitis et mittentis sagittam fugit omnis civitas: ingressi sunt ardua, et ascenderunt rupes: universæ urbes derelictæ sunt, et non habitat in eis homo. 30. Tu autem vastata quid facies? cum vestieris te coccino, cum ornata fueris monili auro, et pinxeris stibio oculos tuos, frustra componeris: contempserunt te amatores tui, animam tuam quaerent. 31. Vocem enim quasi parturientis audivi, angustias ut puerperæ: Vox filia Sion interorientis, expandentisque manus suas: vae mihi, quia defecit anima mea propter interfectos!

1. SI REVERTERIS (est futurum); ita Hebræa et

ut continet Yallis populum exarceat, cum in sua stultitia perserveret, nec ad meliorem frugem rediit. 22; *tertia*, divino responso accepto vates filium orationis respexit, horridamque terræ prorsus devastandæ faciem, solitudinem consequentem, 22-29; vanum calamitatis remedium, soem omnium frustrantis vividis coloribus depingit, 30, 31.

Romana, scilicet ab idolis et a peccatis tuis, ad me serio et constanter, non fiete aut leviter et inconstanter, uti hactenus fecisti), CONVERTERE. — Ita Romana in imperativo. Licet enim in Hebræo sit futurum, tamen illud sæpe capitur pro imperativo: Vatablus tamen et a Castro accipiunt in futuro *convertere*, id est mecum in gratiam redibis, ut apud me quiescas, et securus sis ne ab

hostibus captaris. Septuaginta vertunt: Si revertaris ad me, revertetur, supple, Deus ad te.

SI ABSTULERIS OFFENDICULA TUA, — id est idola. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Rabanus, S. Thomas. *Secundo*, Lyranus et Dionysius, *offendicula*, inquit, id est peccata quibus Deum offendis, vel quæ te faciunt offendere et impingere in varios lapsus, mala et ærumnas.

NON REMOVERERIS. — Hebræice, *non emigrabis*, ut eas in captivitatem Babylonicam, quæ aliqui tibi impendet.

2. ET JURABIS: VIVIT DOMINUS. — «Jurabis,» id est coles Deum, jurando per Deum vivum, vel per vitam veri Dei (hoc enim significat hebræice, *vivit Dominus*), non per vitam idolorum, quæ sunt mortua. Nota: Per juramentum accipit omnem publicum Dei cultum; est: *synecdoche*; pars enim latræ et cultus Dei est juramentum. Sic *Psalm. LXII, 12*, dicitur: «Laudabuntur omnes qui juraverunt in eo,» id est qui colant eum. Ita S. Hieronymus et Theodoretus.

Advertit hic S. Hieronymus juramentum, ut sit licitum, debere tres habere comites: *primo*, veritatem, ne sit mendax, id est ne jures falsum, *dobium*, incertum, aut fide, dolose, amphibologie; *secundo*, iudicium, ne sit incautum; ut scilicet fiat ex necessaria causa, discrete, præmeditate, provide, reverenter. Unde Philo, lib. *De Decalogo*, post mediam: «Juraturus, ait, se consideret quam purus sit anima, corpore, lingua; ita ab iniquitatibus, hoc a piaculis, hæc a maledictiis; nefas est enim per os quo profertur nomen illud sanctissimum, quidquam turpe progredi deinde, ut fiat non loco profano et impuro, sed loco et tempore congruo. Qui hæc contemnit, sciat se scelestum, impurum, et diris ultricibus puniendum.» Ita Philo. *Tertio*, iustitiam, ne sit iniquum, ne cui iniuste noceamus, aut nocere juremus; aliqui si quid horum trium desit, non est juramentum, sed perjurium, id est iniquum et impium juramentum, ait S. Hieronymus, et habetur *XXII, Quæst. II*, cap. *Advertendum*. Ita et D. Thomas hic, et *II, Quæst. LXXXIX*, art. 3.

BENEDECENT EUM GENTES. — «Eum,» scilicet populum Israel. Ita Chaldeus, S. Hieronymus, Rabanus, Vatablus; et in eo Deum eorum. Ita Septuaginta et Theodoretus, *q. d.* Gentes videntes Israel, ita Dei sui cultorem, tam religiose per eum jurare, dicent: Quam pius et probus est Israel! faciat mihi et meis Deus, sicut Israeli: benedictus sit Israel et Deus Israelis; cumque probum quem viderint, dicent; iste est similis Israeli. Ita Vatablus.

3. NOVATE VOBIS NOVALE. — *q. d.* Sicut fit novale, id est sicut terra inculta de novo aratro proscribitur, et a spinis ac sentibus expurgatur ut in ea seminetur; ita agrum cordis vestri ab idololatria et vitiis quasi spinis per penitentiam expurgate, ut seratur in eo verus Dei cultus, et

semen verbi legis ac gratia Dei, flatisque nova Dei creatura, *Galat. vi, 15*: «Ut munda semina munda arva suscipiant. Quomodo enim potest audire sermonem Dei, et concipere semina, et fructum facere, cujus animus ærumnis mundi plenus est?» aiunt S. Hieronymus et Theodoretus. Unde Tertullianus, lib. *I Contra Marcion*, cap. *xx*, legit: «Renovate vobis novam novum;» et lib. *Contra Judæos*, cap. *iii*: «Innovate vobis novitatem.» Hinc et allegorice S. Justinus, *Contra Tryphon*, ait Judæos hic moneri ut agnoscent Christum, qui erit ipsis novale pulchrum et pingue in cordibus eorum. Chaldeus vertit, *facite vobis opera bona, et non queratis salutem in peccatis*. Apposite hæc referas ad renovationem spiritus et votorum, quam identidem Religiosi, et omnes profectus spiritualis avidi, faciunt operi. Vido circa hunc locum Viegas in cap. *xii Apoc.* Comment. *III*, sect. *xviii*, num. 8.

4. CIRCUMCIDIMINI DOMINO, — circumcidimini corde, non carne: intrinsecus, non extrinsecus, Deus enim cor intuetur et respicit, cum homines externa respiciant. Unde explicans subdit:

AUFERTE PRÆPUTIA, — id est immunditias et peccata cordium vestrorum: Judæis enim immundum erat præputium, et gentes præputiat. Quare Symmachus vertit: *Purificamini Domino, et auferite malitias cordium vestrorum*. Nimirum hæc est circumcisio de qua Apostolus, *Rom. ii, 28*, ait: «Non enim qui in manifesto, Judæus est, neque quæ in manifesto in carne, est circumcisio; sed qui in abscondito, Judæus est, et circumcisio cordis in spiritu, non litera; cujus laus non ex hominibus, sed ex Deo est,» scilicet ea demum vera Deoque accepta est circumcisio. Oculos ergo oportet circumcidere, manus, pedes, linguam; sed maxime cor, id est voluntatem, intellectum et memoriam, ab oculis vani, fallaces turpesque aspectus, a manibus tactus, a pedibus itinera, a lingua juramenta, mendacia, detractiones, obscena verba, a voluntate pravitas, durities, carnalitas, et quidquid Deo displicet, reseandum est. Ad hoc autem requiritur continua reflexio, lucta et mortificatio. Nam, ut ait S. Ephrem, *Adhort. ad pietatem*, tom. *I*: «Bellum militum breve, sed monachi (pariter et christianij) donec emigret ad Dominum, durat.» Rursus, fortis resolutio, ingensque vitium reseandæ cupido. Sapienter Ephrem *ibidem*: «Si leonem, ait, jugulare vis, firmiter apprehende,» *q. d.* Si vitium resecare vis, fortiter et directe illud aggredere, ut stirpibus evellas. Si subinde vincatur quis et cadat, mox generose surgat et vincat: «Vulnerata es, o anima, ne teipsam desperes. Nam sæpe licet pugil ceciderit, tandem adhuc coronam refert,» ait idem Ephrem *parænesis 42*, tom. *II*.

ET SUCCENDATUR. — Alludit ad spinas, quæ facile flammam concipiunt. *S.*, enim peccata iram Dei accendunt. *Isaie ix, 12*: «Succensa est quasi

